

บทที่ 4

วิเคราะห์คำสอน และกิจกรรมการสร้างบารมี ของวัดพระธรรมกาย

4.1 วิเคราะห์จากพื้นฐานของคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถา

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับ บารมี ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ดังแสดงในบทที่ 2 และคำสอนเรื่องบารมีของวัดพระธรรมกาย ดังแสดงในบทที่ 3 เมื่อได้วิเคราะห์ถึงความสอดคล้องกันแล้ว ผู้วิจัยมีความเห็นแยกเป็นหัวข้อต่างๆดังนี้ (เพื่อให้เนื้อความกระชับขึ้น จะใช้คำว่า 'วัด' แทน วัดพระธรรมกาย และ 'คัมภีร์' แทนคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถา)

4.1.1 ความหมายของบารมี

ทางวัดสอนในความหมายที่สอดคล้องกับคัมภีร์คือ ความเต็มเปี่ยมของชีวิต ซึ่งเกิดจากการสั่งสมบุญ เพื่อบรรลุธรรมหมดกิเลสเป็นพระอรหันต์ โดยได้มีการขยายความในแง่ของบารมีในเชิงปฏิบัติเพิ่มเติมมา 2 ความหมายคือ

- ก) บารมี คือ บุญที่มีคุณภาพพิเศษ อันเกิดจากการอุทิศชีวิตไปสร้างบุญมา
- ข) บารมี คือ นิสัยการเอาชีวิตเป็นเดิมพันในการสร้างความคิดหรือสร้างบุญ

4.1.2 บารมีที่ต้องสร้าง

ทางวัดสอนเรื่องการบำเพ็ญบารมี 10 ประการ โดยได้ยกแม่บทคือ ที่ปึงกรพุทธวงศ์ ว่าด้วยแนวทางของสุเมธดาบสในการค้นหาบารมีที่ต้องสร้าง พร้อมกับอธิบายถึงระดับขั้นของบารมีคือ บารมี อุปบารมี และปรมัตตบารมี ในแนวทางที่สอดคล้องกับคัมภีร์

4.1.3 ระยะเวลาในการสร้างบารมี

ทางวัดได้อธิบายในแนวทางเดียวกับคัมภีร์ คือ ระยะเวลาในการสร้างบารมีนั้นขึ้นอยู่กับประเภทของพระอรหันต์ด้วย เช่น ปรารธนาเป็นพระปัญญาริกพุทธเจ้า ต้องบำเพ็ญบารมี 20 อสงไขยแสนกัป เป็นต้น

4.1.4 ความสำคัญของการสร้างบารมี

ทางวัดได้ให้ความสำคัญกับการสร้างบารมีเป็นอย่างมาก ดังที่มีคำขวัญว่า ‘เราเกิดมาสร้างบารมี’ และได้แสดงแนวคิดไว้ว่า งานหลักในชีวิตคนเราคือการสร้างบารมี การทำมาหากินเป็นเรื่องรอง ซึ่งตามแนวคิดนี้ หากพิจารณาในแง่ของการบำเพ็ญบารมีแบบพระโพธิสัตว์ ก็จะสอดคล้องกับแนวคำสอนตามคัมภีร์เป็นอย่างดี และหากมองในแง่ของการเกิดมาเพื่อสร้างบารมีให้เต็มเปี่ยมอันเป็นฐานไปสู่การหมดกิเลส ด้วยความไม่ประมาท ก็ยังน่าจะถือว่าสอดคล้องกับแนวทางคำสอนของพระพุทธองค์ แต่ถ้ามองในแง่บุคคลทั้งหลายในโลกนี้ แบ่งได้เป็นบุคคลผู้ครองเรือน กับบุคคลผู้ปรารถนาความพ้นทุกข์ แนวคิดนี้จะดีหรือไม่?

ต่อคำถามข้างต้น หากพิจารณาการสร้างบารมีในแง่ของการปฏิบัติ คือแก้ไขนิสัยที่ไม่ดีของตนเอง ตามการขยายความของพระภิกษุญาณวริยคุณ กล่าวคือ งานหลักในชีวิตคือการแก้ไขนิสัยที่ไม่ดีของตนเอง ซึ่งเมื่อกระทำตรงนี้ได้ คือควบคุมกาย วาจา ใจ ของตนเอง ให้ดีขึ้นไปตามลำดับแล้ว การทำมาหากิน หรือการทำกิจกรรมอื่นๆในชีวิต ก็จะดีขึ้นไปด้วยอย่างแน่นอน เพราะตามหลักพุทธศาสนาแล้ว คนเรามีใจเป็นสำคัญ หากใจดีแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างก็ดีขึ้น ซึ่งถ้ามองในแง่นี้แนวคิดของทางวัด ก็ยังดูมีประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

4.1.5 ความสัมพันธ์ของ บารมี กับ ศูนย์กลางกายฐานที่เจ็ด

สำหรับหัวข้อนี้ ซึ่งเป็นการขยายความเรื่องการสร้างบารมี ไปสู่หลักปฏิบัติด้านสมาธิภาวนา ซึ่งเป็นแนวทางเฉพาะของทางวัด หรือ กล่าวได้ว่าเป็นแนวทางเฉพาะของสำนักกรรมกาย คือ ตามพระธรรมเทศนาของพระภิกษุญาณวริยคุณ เรื่อง การบำเพ็ญบารมี ซึ่งท่านกล่าวว่า การสร้างบารมีทั้ง 10 ประการ จะทำให้ใจไม่วอกแวกไปติดเครื่องล่อหลอกของชีวิต ซึ่งทำให้ใจเข้าสู่ศูนย์กลางกายฐานที่เจ็ดได้โดยง่าย อันเป็นฐานในการนำไปสู่การบรรลุธรรมกาย ซึ่งศูนย์กลางกายฐานที่เจ็ด หมายถึงตำแหน่งศูนย์กลางภายในกาย ที่วัดจากเหนือสะดือของแต่ละคนขึ้นมาประมาณสองนิ้วมือนั้น

ตามคำอธิบายของสำนักกรรมกาย การวางใจเข้าสู่ศูนย์กลางกายฐานที่เจ็ด ก็คือการวางใจตาม ‘มัชฌิมาปฏิปทา’ หรือ ข้อปฏิบัติอันถึงซึ่งเฉพาะซึ่งกลาง หรือ ทางสายกลาง ตัวอย่างดังเช่นคำสอนของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ที่ท่านได้อธิบายไว้ในพระธรรมเทศนา เรื่อง

ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ความตอนหนึ่งว่า⁵²

สองอย่างนี้ กามสุขัลลิกานุโยค อคตกิลมถานุโยค เลิกเสีย ไม่เสพ อย่าเสพ อย่าเอาใจไปจรด อย่าเอาใจไปติด ปล่อยทีเดียว ปล่อยเสียให้หมด เมื่อปล่อยแล้วเดินมัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติอันเป็นกลาง ไม่แหว่งเข้าไปใกล้ซึ่งทางทั้งสองอย่างนั้น อันพระตถาคตเจ้าตรัสรู้แล้วด้วยพระญาณอันยิ่ง นี้ข้อปฏิบัติเป็นกลางซึ่งเราควรรู้ กลางนี้ลึกซึ้งนัก... ...ธรรมที่เรียกว่าข้อปฏิบัติอันเป็นกลางนะ ปฏิบัติแปลว่า ถึงเฉพาะซึ่งกลาง อะไรถึง ต้องเอาใจเข้าถึงซึ่งกลางซิ เอาใจเข้าไปถึงซึ่งกลาง

ตัวอย่างคำสอนของทางวัด ที่สอดคล้องกับคำสอนของพระมงคลเทพมุนี คือ พระธรรมเทศนาของพระราชภาวนาวิสุทธิ เรื่อง วันวิสาขบูชา (ประสูติ ตรัสรู้ ปรีณิพพาน) มีความตอนหนึ่งว่า⁵³

คำสอนทั้งหมด สรุปลงแล้วก็เพื่อให้มนุษย์ ปฏิบัติให้เข้าถึงธรรมกายนั่นเอง... ...ดำเนินจิตตาม 'มัชฌิมาปฏิปทา' เข้ากลางของกลางตรงฐานที่ 7 จนกระทั่งเข้าถึงธรรมกาย

สำหรับฐานที่ตั้งของใจ ของสำนักธรรมกาย ดังภาพที่ 4 ในบทที่ 3 นั้น ก็มีใช้ว่าจะเป็นของใหม่ในพุทธศาสนา เพราะมีคัมภีร์โบราณเกี่ยวกับการทำภาวนาคัมภีร์หนึ่ง ชื่อ 'แบบตั้งสมุฏฐานของลมทำจิตดีให้เป็นสมาธิ' ก็สอนถึงฐานที่ตั้งของใจเช่นกัน ดังภาพที่ 5⁵⁴

⁵² วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ และสมาคมศิษย์หลวงพ่อดปากน้ำ, มรดกธรรมของหลวงพ่อดปากน้ำ (พระมงคลเทพมุนี) (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2539), หน้า 704.

⁵³ ศ.เกียรติคุณ พญ. กุมรา ตาละลักษณ์, มรรค (กรุงเทพฯ: สุภวนิซการพิมพ์, 2547), หน้า 127.

⁵⁴ แบบตั้งสมุฏฐานของลมทำจิตดีให้เป็นสมาธิ แบ่งฐานที่ตั้งของใจออกเป็น 9 ฐาน คือ สะคือ (ผู้หญิงเอียงซ้าย ผู้ชายเอียงขวา), เหนือสะดือนอกเนื้อในหนังประมาณ 3 นิ้ว, ในเนื้อหัวใจ, ที่สุดลำคอ, ท้ายทอย, บนกระหม่อม, ระหว่างคิ้ว, จักขุ และปลายจมูก ดังภาพที่ 5 ซึ่งเป็นภาพดั้งเดิมมากับคัมภีร์นี้ คูใน พระมหาโชติปัญโญ (ใจ โยธรรัตน์), หนังสือพุทธวิธีศึกษาว่าด้วยสมถแลวิปัสสนากัมมัฏฐาน 4 ยุค (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2479), หน้า 293-295.

ภาพที่ 5 ฐานที่ตั้งของใจ ตามแบบของคัมภีร์โบราณ

เมื่อนำแบบฐานที่ตั้งของใจมาเปรียบเทียบกัน จะพบว่ามีความคล้ายคลึงกัน ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 เปรียบเทียบฐานที่ตั้งของใจ

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากวิทยานิพนธ์นี้ มิได้มีวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์เชิงปรัชญา ให้ลึกซึ้งลงไป ในเบื้องต้นนี้จึงสรุปเพียงว่า ทางวัดอธิบายคำว่า ‘มัชฌิมาปฏิปทา’ คือ การวางใจ เข้าสู่ศูนย์กลางกายฐานที่เจ็ด โดยเมื่อบำเพ็ญบารมีทั้ง 10 ประการ ได้เต็มเปี่ยมในระดับหนึ่งแล้ว จะทำให้การวางใจดังกล่าวนั้นทำได้ง่าย ซึ่งจะเป็นฐานในการบรรลุธรรมกาย ไปตามลำดับๆ โดยพอจะกล่าวได้ว่าทางวัดมีที่มาในคัมภีร์รองรับคำอธิบายนี้

4.1.6 ความสัมพันธ์ของ บารมี กับ ธรรมกาย

การสร้างบารมีเป็นวิธีการที่จะนำไปสู่ผล คือการบรรลุธรรมกาย ซึ่งมีคำขวัญว่า ‘ธรรมกายคือเป้าหมายชีวิต’ กล่าวคือ ทางวัดอธิบายคำว่า บรรลุธรรม ในพระไตรปิฎก ว่าคือการบรรลุธรรมกาย โดยการบรรลุถึงความเป็นพระอรหันต์ในแต่ละระดับนั้น คือการบรรลุธรรมกาย ในระดับนั้นๆ คือ ธรรมกายพระโสดาบัน ธรรมกายพระสกิทาคามี ธรรมกายพระอนาคามี จนถึง ธรรมกายพระอรหันต์ หมคกิเลสเป็นพระอรหันต์ โดยการปฏิบัติวิปัสสนา ซึ่งแปลว่าการเห็นแจ้ง เห็นพิเศษ จะเห็นได้ด้วยธรรมจักษุ นั่นคือ ‘ดวงตาธรรมของธรรมกาย’ นี้เอง⁵⁵

สำหรับคำว่า ธรรมกาย นั้น เท่าที่ค้นพบ ในพระไตรปิฎกมีปรากฏอยู่ 4 แห่ง ส่วนใน อรรถกถา มีปรากฏอยู่ 25 แห่ง⁵⁶ ซึ่งน่าจะกล่าวได้ในทำนองเดียวกับเรื่องศูนย์กลางกายฐานที่เจ็ด คือ ทางวัดมีที่มาในคัมภีร์รองรับคำอธิบายเรื่อง ธรรมกาย นี้

4.1.7 เป้าหมายการสร้างบารมีของวัด

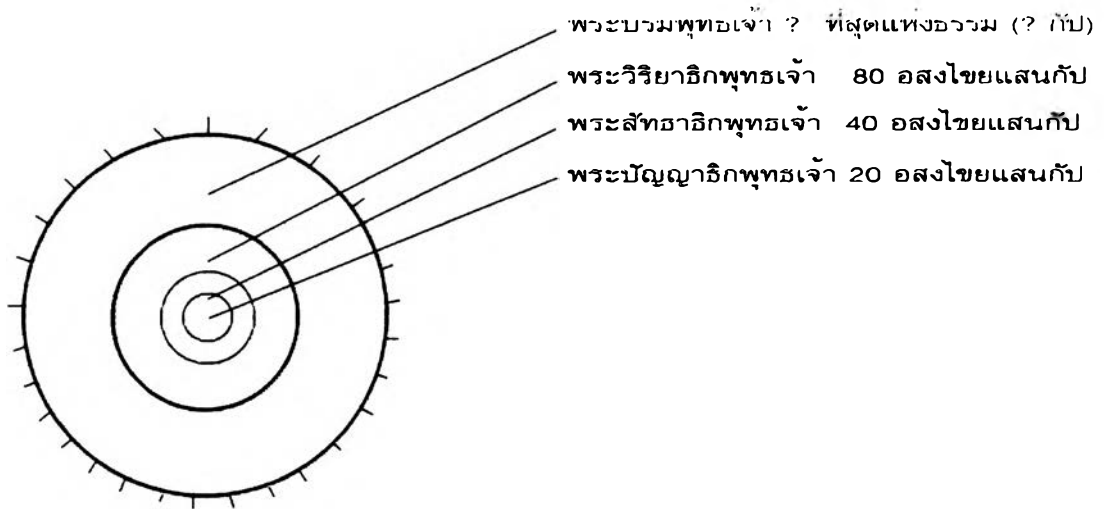
จากการศึกษากล่าวได้ว่า ทางวัดมีเป้าหมายในการสร้างบารมีที่ใช้คำว่า ‘ที่สุดแห่งธรรม’ คือ ต้องการรื้อสัตว์ชนสัตว์เข้ามายตนนิพพานให้หมด วิเคราะห์ได้ว่าทางวัด หรือกล่าวให้ชัดเจนขึ้น คือ บุคลากรที่เป็นผู้นำของวัด (เป็นอย่างน้อย) บำเพ็ญบารมีในแบบแผนของพระโพธิสัตว์ เพื่อมุ่งไปสู่

⁵⁵สรุปจากพระธรรมเทศนาเรื่อง วันวิสาขบูชา (ประสูติ ตรัสรู้ ปรีนิพพาน) คุณใน ศ.เกียรติคุณ พญ. ภูมรา ตาละลักษณณ์, มรรค (กรุงเทพฯ: ศุภวานิชการพิมพ์, 2547), หน้า 115-132.

⁵⁶หลักฐาน ธรรมกาย ที่นำมาแสดงนี้ จะพิจารณาจากคำที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ภาษาบาลี และอรรถกถา ภาษาบาลี ฉบับของไทย ซึ่งผู้วิจัยได้นำรายละเอียดของหลักฐานนี้ ทั้งภาษาบาลี และ คำแปลภาษาไทย มาแสดงไว้ในภาคผนวก จ

พุทธภูมิในอนาคตกาลเบื้องหน้า ซึ่งท่านอธิบายว่าจะต้องบำเพ็ญบารมีให้มากกว่า ไนยโพธิสัตว์ ที่บำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระวิริยาริกพุทธเจ้า ซึ่งใช้ระยะเวลา 80 อสงไขยแสนกัป

สำหรับ ที่สุดแห่งธรรม นี้ ทางวัดไม่ได้ให้รายละเอียดว่าจะใช้เวลานานเท่าไร และเมื่อไปถึงระดับนั้นแล้ว จะเรียกว่าพระพุทธเจ้าประเภทใด ผู้วิจัยจึงขอใช้คำว่า ‘พระบรมพุทธเจ้า’ เพื่อแสดงแบบจำลองเป้าหมายการสร้างบารมีของวัด ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 แบบจำลองเป้าหมายการสร้างบารมีของวัดพระธรรมกาย

สำหรับเป้าหมายของทางวัดดังกล่าวนี้ ในคัมภีร์มิได้มีการกล่าวถึง ซึ่งพระภิกษุอาวริยคุณ ท่านได้อธิบายไว้ในการสัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า⁵⁷

“(พระโพธิสัตว์ ที่บำเพ็ญบารมีใช้ระยะเวลายาวนานที่สุด คือ ไนยโพธิสัตว์) ...เราจึงไม่กล้าพูดว่าเราจะทำยิ่งไปกว่าที่เคยเป็น ไม่แน่อาจจะเคยมีใครคิดเหมือนกันมาก่อนก็ได้เราไม่รู้ คิดอย่างนี้ในพระไตรปิฎกเราไม่เห็น แต่ที่เราไม่เห็นไม่ได้หมายความว่ามันไม่มี ตอบไม่ได้เหมือนกัน อย่างเป็นทางการก็ไปเห็นหน้าวัดเลย หลวงจีนสลักไว้เป็นพันปีว่า จะขอเข้าพระนิพพานเป็นคนสุดท้าย トラบไคยังมีสัตว์เดรัจฉาน สัตว์นรกอยู่ จะไม่ยอมเข้าพระนิพพานเป็นอันขาด ถามว่าผิดไหม ก็ไม่ได้ผิด”

⁵⁷ คุรยละเอียดในข้อ 18 ของภาคผนวก ค

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า โดยหลักการแล้ว การตั้งความปรารถนาสร้างบารมีแบบพระโพธิสัตว์ แต่มีเป้าหมายที่สูงยิ่งคือ รื้อสัจธรรมเพื่อเข้านิพพานให้หมด ที่ทางวัดตั้งเป้าหมายอยู่ที่นี่ น่าจะ สอดคล้องกับคัมภีร์ เนื่องจากในคัมภีร์ไม่ได้มีคำอธิบายไว้เช่นกันว่า สร้างบารมีระยะเวลาเกิน 80 อสงไขยแสนกัปไม่ได้

มีข้อสังเกตต่อกรณีบำเพ็ญบารมีแบบพระโพธิสัตว์ครั้งนี้ว่า พระอรรถกถาจารย์ท่านได้ ให้คำอธิบายไว้ในทำนองว่า พระปัญญาธิกพุทธเจ้า ครัสรู้เร็วกว่าพระวิริยาธิกพุทธเจ้า เพราะมี ปัญญาที่กล้าแข็งกว่า (ซึ่งเป็นตัวนำในการตรัสรู้ธรรม) กล่าวคือ ครัสรู้เร็วน่าจะดีกว่า

แต่ก็มีพระอรรถกถาจารย์บางท่านกล่าวต่างออกไป (ดังที่แสดงไว้ในบทที่ 2) ว่าความต่าง นั้นขึ้นอยู่กับความเพียรของพระโพธิสัตว์เอง ซึ่งทางวัดดูเหมือนจะมีแนวทางไปในความเห็นนี้ อีกทั้ง ยังมีปรากฏในคัมภีร์ว่า พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ทรงมีพระอรหันตสาวกจำนวนไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับประเภทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งทางวัดก็อธิบายในทำนองนี้ ดังนั้นการที่ทางวัดตั้งความ ปรารถนาสร้างบารมีในระยะเวลาที่ยาวนานกว่าที่มีปรากฏในคัมภีร์ จึงน่าจะกล่าวได้ว่า มีความถูกต้อง ในหลักการ (เป็นอย่างน้อย)

4.1.8 เป้าหมายในการเผยแผ่คำสอนเรื่องการสร้างบารมีของวัด

ทางวัดได้สอนว่า งานหลักของชีวิตคือการสร้างบารมี โดยมีเป้าหมายในการเผยแผ่ คำสอนเรื่องนี้ในแนวทางของพระโพธิสัตว์ กล่าวคือ สอนให้บุคคลตั้งเป้าหมายไว้สูง แต่หาก ทำไม่ได้ ก็ค่อยๆลดเป้าหมายนั้นลงมา ดังคำกล่าวของพระภิกษุในวิริยคุณในการให้สัมภาษณ์ ความ ตอนหนึ่งว่า⁵⁸

“ก็ต้องถามว่าเป็นพระโพธิสัตว์ไม่คิดตรงไหน ถ้าใครมีศกยภาพไปถึงไหน ได้ เราก็พยายามเงินเขาไป ศกยภาพเขาพอไปเป็นพระโพธิสัตว์ได้ ก็พยายาม เงินเขาไป แต่ถ้าเขาไม่ได้ ก็หย่อนไปตามส่วน เราจะไปว่าเขาได้ยังไง แต่ ก่อนอื่น เป้าหมายสูงสุดเราก็ต้องเข้ก่อน ไม่งั้นจะรู้ได้ยังไงว่าเขาไปได้แค่ไหน

⁵⁸ ดูรายละเอียดในข้อ 14 ของภาคผนวก ก

แต่ถ้าเขาไปได้ก็บุญของเขา เขาไปไม่ได้เราไม่ได้ตำหนิ หลวงพ่ออยากเป็น
ใหม่ อยาก แต่จะได้แค่ไหนไม่ทราบ แล้วถ้าเกี่ยวเงินแล้วมีใครไปได้ดีกว่า
หลวงพ่อ หลวงพ่อก็สารวัณหลังจะได้ไม่ต้องคั่นเอง ไปขอเรียนจากเขาบ้าง”

เมื่อพิจารณาแนวทางของวัดกับคัมภีร์แล้ว ก็น่าจะถือว่าสอดคล้องกัน เพราะในคัมภีร์
มิได้บอกเช่นกันว่าพระโพธิสัตว์สามารถเป็นได้เพียงในบุคคลระดับใด วรรณคดีเท่านั้น ขอเพียงมี
ใจตั้งความปรารถนาเท่านั้น

4.1.9 วิธีการสร้างบารมีของวัด

ทางวัดสอนวิธีการสร้างบารมีจาก 10 ประการ ย่นย่อเป็นบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทาน ศีล
ภาวนา ที่กระทำอย่างยั่งยืน โดยทานบารมี คือ ทาน ศีลและเนกขัมมบารมี คือ ศีล และบารมีอื่น
ได้แก่ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา บารมี อุเบกขา คือ ภาวนา

สำหรับวิธีการย่นย่อแบบนี้ ในคัมภีร์มิได้กล่าวไว้อย่างชัดเจน แต่ลักษณะของบารมี ซึ่ง
คือการสั่งสมบุญ ดังที่มีปรากฏตัวอย่างใน นิธิกัณฑ์ในพุทธทศปาฐะ⁵⁹ ว่าด้วยการฝังทรัพย์ภายในคือ
บุญ มีผลทำให้บารมีเต็มเปี่ยม บรรลุธรรมในแต่ละระดับ อีกทั้งการที่บารมีเป็นปฏิปักษ์ต่อ โลกะ
โทสะ โมหะ ซึ่งทาน ศีล ภาวนา ก็เป็นปฏิปักษ์ต่อ โลกะ โทสะ โมหะ ในลักษณะจับคู่กัน นั่นคือ
หัวข้อธรรมในคัมภีร์ มีลักษณะที่เกี่ยวข้องกัน โดยสามารถย่อย่อและขยายความในนัยยะต่างๆ กัน
ได้ ซึ่งถ้ามองในมุมมองนี้ วิธีการสร้างบารมีของทางวัดก็ไม่น่าจะผิดหลักการจากในคัมภีร์

4.1.10 กิจกรรมการสร้างบารมีของวัด

สำหรับกิจกรรมการสร้างบารมีของทางวัดนั้น จากที่ได้แสดงไว้ในบทที่ 3 ว่าสามารถ
แบ่งกลุ่มกิจกรรมออกได้เป็น 9 กลุ่ม โดยต่างก็เป็นกิจกรรมที่เอื้อต่อการสร้างบารมีทั้ง 10 ประการ
ซึ่งย่นย่ออยู่ในรูปของบุญกิริยาวัตถุ 3 ที่กระทำแบบตั้งใจเอาชีวิตเป็นเดิมพัน และกระทำอย่างต่อเนื่อง
ให้กลายเป็นนิสัยที่ดี ตามวิธีการสร้างบารมีของวัดพระธรรมกาย

⁵⁹สุ. ชุ. ชุ. แปล. 25/9.

เมื่อพิจารณาบารมีที่เน้นสร้างเป็นหลักในแต่ละกิจกรรม ที่ได้วิเคราะห์ไว้แล้วในบทที่ 3 เพื่อดูว่าทางวัดเน้นการสร้างบารมีประเภทใดเป็นหลัก และประเภทใดเป็นส่วนประกอบนั้น จะได้ผลดังนี้⁶⁰

- ก) งานบุญวันอาทิตย์ เน้นภาวนาเป็นหลัก ทานและศีลเป็นส่วนประกอบ
- ข) งานบุญใหญ่ประจำปี เน้นภาวนาและทานเป็นหลัก ศีลเป็นส่วนประกอบ
- ค) การถวายภัตตาหารเป็นสังฆทาน เน้นทานเป็นหลัก ศีลและภาวนาเป็นส่วนประกอบ
- ง) โครงการปฏิบัติธรรม เน้นภาวนาเป็นหลัก ทานและศีลเป็นส่วนประกอบ
- จ) โครงการฝึกอบรมธรรมทายาท เน้นภาวนาเป็นหลัก ทานและศีลเป็นส่วนประกอบ
- ฉ) โครงการฝึกอบรมศีลธรรมและสมาธิ เน้นภาวนาเป็นหลัก ทานและศีลเป็นส่วนประกอบ
- ช) งานวิชาการ เน้นภาวนาเป็นหลัก
- ซ) โครงการความร่วมมือ เน้นภาวนาเป็นหลัก ทานและศีลเป็นส่วนประกอบ
- ฌ) การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เน้นทานเป็นหลัก ศีลและภาวนาเป็นส่วนประกอบ

จะเห็นได้ว่า กิจกรรมของวัดพระธรรมกายนั้น ส่วนใหญ่การสร้างบารมีที่เป็นหลักคือ ประเภทภาวนาอย่างเห็นได้ชัด โดยมีบารมีประเภททานเป็นหลักในบางกิจกรรมเท่านั้น และบารมีประเภทศีลจะเป็นส่วนประกอบในทุกกิจกรรม โดยทุกกิจกรรมจะสามารถสร้างบารมีทั้งสามประเภทได้ครบทั้งหมด

เมื่อพิจารณาในแง่คำสอนเรื่องการสร้างบารมีในระดับสูงสุด คือ ปรมัตถบารมี ยังกล่าวได้ว่า ทางวัดมิได้สอนถึงขนาดให้เอาชีวิตเข้าแลกในการสร้างบารมีในแง่ของรูปธรรม (ซึ่งหากมีการสอนในระดับนี้จริง แม้ในแง่ของคัมภีร์นั้นถูกต้อง แต่คงจะเกิดปัญหาในทางปฏิบัติอย่างแน่นอน) แต่ก็สอนให้ตั้งใจว่าจะสร้างบารมี หรือฝึกแก้ไขนิสัยของตน โดยเอาชีวิตเป็นเดิมพัน นั่นคือความตั้งใจในระดับปรมัตถบารมีในแง่ของนามธรรม

⁶⁰ ผู้วิจัยสรุปประเภทตามวิธีการสร้างบารมีของวัดพระธรรมกายคือ ประเภททาน ประเภทศีล (ศีล และเนกขัมมะ) และประเภทภาวนา (ปัญญา, วิริยะ, ขันติ, สัจจะ, อธิษฐาน, เมตตา และอุเบกขา)

ต่อข้อปฏิบัติบางอย่างที่จะแปลกแตกต่างไปจากวัดอื่น เช่น การสร้างกิจกรรมที่เน้นการบริจาคทานเป็นจำนวนมากนั้น หากมองในแง่ของการสร้างบารมี ก็จะเห็นว่าไม่ผิดหลักการในคัมภีร์แต่ประการใด และถ้าพิจารณาถึงในสมัยพุทธกาล ก็มีบุคคลหลายท่านที่บริจาคทานเป็นจำนวนมากที่มากกว่าที่ทางวัดทำอยู่หลายเท่า เช่น อนาถบิณฑิกเศรษฐี มหาอุบาสิกาวิสาขา เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตาม มีบางท่านตั้งข้อสังเกตว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐี หรือ มหาอุบาสิกาวิสาขา ต่างก็ใช้ทรัพย์ของตนเองในการบริจาคทาน มิได้มีกระบวนการหาเงินมาจากบุคคลอื่น ซึ่งมุมมองนี้เมื่อพิจารณาตามหลักธรรมแล้ว การทำทานด้วยตนเอง ร่วมกับการหาเงินจากบุคคลอื่นเพื่อมาทำทาน ซึ่งหมายถึงการชักชวนผู้ทานให้ทำทานนั้น มีความตอนหนึ่งในอรรถกถาธรรมบท กล่าวถึงพระพุทธเจ้าตรัสเล่าถึงพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อนพระนามว่ากัสสปะ ได้ทรงแสดงธรรมในครั้งหนึ่งถึงผลดีจากการทำทานด้วยตนเองและชักชวนผู้อื่นทำทานด้วยดังนี้⁶¹

“ต่อมาวันหนึ่ง ในกาลเป็นที่เสร็จกตกิจ พระศาสดาได้ทรงทำอนุโมทนาอย่างนี้ว่า “อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย คนบางคนในโลกนี้คิดว่า เราให้ของๆตนเท่านั้นควร, ประโยชน์อะไรด้วยการชักชวนคนอื่น’ ดังนี้แล้ว จึงให้ทานด้วยตนเท่านั้น ไม่ชักชวนผู้อื่น, เขาย่อมได้โภคสมบัติ ไม่ได้บริวารสมบัติ ในที่ๆตนเกิดแล้ว บางคนชักชวนผู้อื่น ไม่ให้ด้วยตน, เขาย่อมได้บริวารสมบัติ ไม่ได้โภคสมบัติ ในที่ๆตนเกิดแล้ว, บางคนนั้นไม่ให้ด้วยตน ทั้งไม่ชักชวนผู้อื่น, เขาย่อมไม่ได้โภคสมบัติ ไม่ได้บริวารสมบัติ เป็นคนกินเดนเป็นอยู่ ในที่ๆตนเกิดแล้ว, บางคนทั้งให้ด้วยตน ทั้งชักชวนผู้อื่น, เขาย่อมได้ทั้งโภคสมบัติ (และบริวารสมบัติ) ในที่ๆตนเกิดแล้ว” ”

จะเห็นได้ว่าตามหลักธรรมแล้ว การทำทานควรทำด้วยตนเองและชักชวนผู้อื่น เพื่อผลที่ได้คือทั้งโภคสมบัติ และบริวารสมบัติ ซึ่งในแง่ของบริวารสมบัตินี้ พระภิกษุภิกษุณีได้กล่าวไว้ในตอนให้สัมภาษณ์ว่า⁶² ไม่ได้หมายถึงคนที่เราชักชวนจะมาเป็นคนรับใช้เรา แต่หมายถึงการที่เรา

⁶¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎก และ อรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538) หน้า 318.

⁶² ดูรายละเอียดในข้อ 28 ของภาคผนวก ก

ไปชักชวนผู้อื่นนั้น จะเป็นการฝึกให้เรารู้จักจะที่พูดคุยอย่างไรกับคนที่มีลักษณะนิสัยต่างๆกัน ซึ่งทำให้เกิดความสามารถในด้านมนุษยสัมพันธ์ มีผลคือจะเป็นคนมีเพื่อนมาก ซึ่งสามารถช่วยเหลือเรายามที่ประสบปัญหาได้

หรือในกรณีที่พระในวัดพระธรรมกาย ใช้โทรศัพท์มือถือในการบอกบุญ ซึ่งพระภิกษุภิกษุณี วิริยคุณท่านได้ให้ความเห็นว่า⁶³ ในสมัยพุทธกาล พระท่านสอนโปรดชาวโลก หากมีอุปสรรคทำให้เดินไปตามปกติไม่ได้ ถ้าท่านใดมีฤทธิ์ท่านก็เหาะไป แต่ปัจจุบันทำอย่างนั้นไม่ได้ ก็ใช้เทคโนโลยีเข้าช่วย คือมองการใช้เทคโนโลยีในแง่ของ ‘ฤทธิ์’ อย่างหนึ่ง ซึ่งถือเป็นความเห็นที่น่ารับฟัง และมีหลักธรรมในคัมภีร์รองรับเหตุผลดังกล่าว

กล่าวโดยสรุปในภาพรวมแล้ว ผู้วิจัยมีความเห็นว่า คำสอนเรื่องการสร้างบารมีของวัดนั้น มีความสอดคล้องกับหลักธรรมในคัมภีร์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านแนวคิดและกิจกรรม แต่สำหรับวิธีการสร้างบารมีของทางวัดนั้น โดยแนวทางหลักแล้วถือได้ว่ามีความสอดคล้องกับหลักธรรมในคัมภีร์ เพียงแต่คำสอนในวิธีการโดยละเอียดนั้น ได้แก่ ศูนย์กลางกายฐานที่เจ็ด ธรรมกาย และการสร้างบารมีเพื่อไปถึงที่สุดแห่งธรรม อาจกล่าวได้ในเบื้องต้นนี้ว่า มีการตีความในคัมภีร์ซึ่งอาจแตกต่างไปจากกระแสหลักของพุทธเถรวาทในปัจจุบัน แต่ก็กล่าวไม่ได้ว่าไม่สอดคล้อง เพราะถ้าพิจารณาตามเหตุผลของทางวัดนั้น ถือได้ว่ามีเหตุผลตามหลักธรรมในคัมภีร์รองรับ ซึ่งเห็นควรที่จะมีงานวิจัยอื่น ที่พิจารณาคำสอนเหล่านี้ในเชิงปรัชญาให้ลึกซึ้งต่อไป

4.2 วิเคราะห์จากกรอบความคิดทางด้านสังคมวิทยาศาสนา

จากการศึกษาพบว่า คำสอนเรื่องการสร้างบารมีของวัดพระธรรมกายนั้น มีผลกระทบทั้งในเชิงบวก และเชิงลบ คือ

⁶³ รายนละเอียดในข้อ 21 ของภาคผนวก ค

4.2.1 ผลกระทบเชิงบวก

จากคำขวัญอันหนึ่งของทางวัดพระธรรมกายในปัจจุบัน คือ ‘เราเกิดมาสร้างบารมี ธรรมกาย คือเป้าหมายชีวิต’ และแนวคิดในการสร้างบารมีของทางวัดที่สรุปย่อเหลือ 3 คือ ทาน ศีล ภาวนา และจากคำให้สัมภาษณ์ของพระภิกษุญาณวชิโรดม คือ กิจกรรมเผยแผ่พระศาสนาของทางวัดนั้น ล้วนเป็นไปเพื่อการสร้างบารมี แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของคำสอนเรื่องการสร้างบารมีอย่างเด่นชัด

ผลจากคำสอนนี้ ปรากฏว่าได้มีประชาชนเลื่อมใสศรัทธา ร่วมในกิจกรรมของทางวัดพระธรรมกายอย่างมากมาย และเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะเกิดปัญหาต่างๆ เข้ามารุมเร้าตั้งแต่สร้างวัดมา แต่โดยภาพรวมแล้วประชาชนส่วนใหญ่ก็ยังเลื่อมใสศรัทธาเข้าวัดอย่างต่อเนื่องดังกล่าว ซึ่งน่าจะเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า คำสอนนี้มีประชาชนเลื่อมใสเป็นจำนวนมาก

ผู้วิจัยเกิดคำถามขึ้นว่า ทำไม คำสอนเรื่องการสร้างบารมีของวัดพระธรรมกาย จึงมีผู้เลื่อมใสศรัทธามากมาย และเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งจากการให้สัมภาษณ์ของพระภิกษุญาณวชิโรดม ในเรื่องนี้ ท่านได้กล่าวว่า เพราะทางวัดสอนแล้วทำเป็นต้นแบบให้ดู คือพูดอย่างอย่างไร ทำอย่างนั้น ซึ่งน่าจะกล่าวได้ว่า แนวทางนี้ ก็เป็นแนวทางของพุทธศาสนาเถรวาทนั่นเอง เนื่องจากในสมัยพุทธกาล พระสงฆ์ผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่แล้วจะหมกมุ่นเป็นพระอรหันต์ ซึ่งนั่นคือท่านได้ฝึกตัวของท่านมาดีแล้ว จึงเผยแผ่คำสอนให้กับปวงชนทั้งหลาย

และสำหรับในเรื่องนี้ ทางวัดพระธรรมกายได้มีคำถามและคำตอบไว้ส่วนหนึ่ง ซึ่งอยู่ในเว็บไซต์ของวัดพระธรรมกายและมูลนิธิธรรมกาย⁶⁴ คือ

คำถาม วัดพระธรรมกายคิดว่าทำอย่างไร จึงจะทำให้สังคมไทยดีขึ้น มีคำตอบสรุปได้ว่า ทางวัดได้ทำหน้าที่ในส่วนของการปลูกฝังศีลธรรม จึงได้เชิญชวนประชาชน และนิมนต์พระสงฆ์สามเณร ทั่วประเทศ มาร่วมกันสร้างกระแสของการทำความดีให้เกิดขึ้น แต่ก็มีความเห็นว่าการปลูกฝังศีลธรรมนี้ วัดทุกวัดในประเทศไทยจะต้องร่วมแรงร่วมใจกัน⁶⁵

⁶⁴ ดูใน <http://www.dhammadakaya.or.th/thai/fact/html/qna.html>

⁶⁵ คุรยละเอียดในข้อ 1 ของภาคผนวก ง

คำถาม เคล็ดลับความสำเร็จของวัดพระธรรมกายคืออะไร ทำไมจึงมีประชาชนเลื่อมใสศรัทธาเข้าวัด ปฏิบัติธรรมกันมาก มีคำตอบสรุปได้ 4 ประเด็นคือ

- 1) มีอุดมการณ์
- 2) ทำงานจริง พัฒนางานตลอด
- 3) เปิดกว้างรับฟังความเห็นของทุกคน
- 4) ทำงานเป็นทีม ไม่ยึดติดตัวบุคคล⁶⁶

สำหรับคำตอบเรื่องการทำงานเป็นทีม ไม่ยึดติดตัวบุคคลนั้น มีบางท่านให้ความเห็นว่าเป็นเช่นนั้นจริงหรือไม่ เพราะเป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่าพระราชภาวนาวิสุทธิและพระภาวนาวิริยคุณเป็นพระผู้นำของทางวัดที่ผู้เลื่อมใสในวัดพระธรรมกายให้ความเคารพศรัทธามาก ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า หากมองในมุมของผู้มาปฏิบัติธรรมแล้ว อาจกล่าวได้ว่าเป็นเช่นนั้น แต่หากมองในมุมของผู้ทำงานภายในวัดแล้ว ก็มีลักษณะของการทำงานเป็นทีมจริงเช่นกัน และเมื่อมองจากเป้าหมายของทางวัดคือ “...อย่างน้อยสรรพสัตว์ทั้งหลายที่เรารู้ว่ามีแสน โภกิจักรวาลอยากจะชน ไป(นิพพาน)ให้หมด...”⁶⁷ แล้ว การทำงานเป็นทีมก็เป็นสิ่งที่ทางวัดจะต้องทำอย่างชัดเจน

4.2.1 ผลกระทบเชิงลบ

สำหรับผลกระทบในเชิงลบนั้น ผู้วิจัยได้ประมวลปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น แล้วมีความเห็นว่า น่าจะเกิดจากสาเหตุสำคัญเหล่านี้คือ

- ก) ข้อกล่าวหาทางคำสอนเชิงอภิปรายว่าผิดเพี้ยน

ดูเหมือนว่าทางวัดพระธรรมกาย จะถูกกล่าวหาว่าสอนผิดเพี้ยนจากพระไตรปิฎก ซึ่งมีเรื่องใหญ่ที่เป็นความเห็นในเชิงอภิปราย คือ นิพพาน ทำให้โยงมาสู่การปฏิเสธคำสอนในเรื่องอื่นๆ ของวัดพระธรรมกาย ดังเช่น ความเห็นของพระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตญา โน) ที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า⁶⁸

⁶⁶ ดูรายละเอียดในข้อ 2 ของภาคผนวก ง

⁶⁷ ดูรายละเอียดในข้อ 20 ของภาคผนวก ค

⁶⁸ อภิญา เพื่อองฟูสกุล, “ศาสนทัศน์ของชุมชนเมืองสมัยใหม่ ศึกษากรณีวัดพระธรรมกาย”, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 5 (มกราคม-เมษายน 2541), หน้า 78.

“ถ้าเราจะมองในช่วงยาว อาตมายังมองเห็นว่า ธรรมกายต้องเป็น อิกนิกายหนึ่ง โอกาสที่จะมาบรรจบเข้ากับเถรวาทแบบมหานิกายเดิมนั้นยาก ทั้งนี้เป็นเพราะวิธีการทำงานของเขามีลักษณะที่ลอยตัวห่างออกไปโดยลำดับ แต่ก็ไม่ใช่โง่งม่างแบบพระโพธิรักษ์ วิธีการของธรรมกายนั้นมवलกว่า แต่ว่าซึ่มลึกมากกว่า ถ้ามีการเปลี่ยนแปลง ก็จะเป็นอันตรายมากกว่าสันติอโศก เพราะธรรมกายมีกำลังพลมากมาย มโหฬารทีเดียว”

หรือความเห็นของพระธรรมปิฎก (ประยูรช ฺปยุตฺโต) ที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า⁶⁹

“ถ้าพูดในแง่ของศีลธรรมก็ ... สอนได้ดี สอนมงคลสูตร สอนเรื่องความดีงาม สุภาพอ่อนน้อม สะอาดเรียบร้อย ... เอาจริงเอาจังในหน้าที่การงาน การละเว้นอบายมุข เป็นเรื่องดีทั้งนั้น ... แต่จะจำกัดแค่นั้นมันไม่พอ เพราะเรื่องพุทธศาสนา ... จะต้องพิจารณาเรื่องตัวทิวด้วย ... ความแตกต่างระดับทิวนี้ บางทีรุนแรงยิ่งกว่าระดับความประพฤติ สงครามศาสนาที่เกิดขึ้นนั้น เป็นเรื่องของตัวทิว ... เรื่องทิวจึงเป็นเรื่องใหญ่ ... เพราะทิวเป็นแก่นเป็นตัวการของกลุ่ม ... ศีลธรรมเป็นแค่องค์ประกอบหลัก เรื่องพุทธศาสนาจึงต้องดูที่หลักการ เพราะเรื่องนี้จะเป็นตัวกำหนดในระยะยาว”

ความเห็นเชิงอภิปรายอันนำมาซึ่งการปฏิเสธคำสอนอื่นๆ ดังกล่าว จากนักการศึกษาบางท่าน ดังส่วนหนึ่งที่ยกมาข้างต้นนี้ ได้มีอิทธิพลต่อความเห็นในระดับประชาชนทั่วไป ซึ่งดูเหมือนจะ ‘ผิดเพี้ยน’ ไปจากหลักธรรม อันอาจเนื่องมาจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และรุนแรงเพิ่มขึ้นจากความเห็นของนักการศึกษาดังกล่าว ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากการแสดงความคิดเห็นในเว็บบอร์ด pantip.com โด๊ะศาสนา เช่น ความเห็นของผู้ใช้นามแฝงว่า โลกียะ ความตอนหนึ่งดังนี้⁷⁰

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

⁷⁰ อ้างจาก <http://topicstock.pantip.com/religious/topicstock/Y2399327/Y2399327.html>

“...อย่างที่ท่านอ.เสฐียรพงษ์ วรรณปก บอกไปแล้วว่า...พระนิพพาน คืออะไร เป็นอตตะหรืออนัตตา นี่ไม่ใช่เรื่องที่ต้องมาตีความแล้ว นะครับ พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้เรียบร้อยแล้วว่าพระนิพพานเป็นอนัตตา ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าคุณเชื่อไหม เสรีภาพให้มาใช้ตรงนี้ คุณมีเสรีภาพ จะเชื่อหรือไม่เชื่อ ถ้าคุณไม่เชื่อพระพุทธเจ้าว่าอธิบายอย่างนี้ ดีความ อย่างนี้ผมไม่เชื่อ คุณก็มีสิทธิ์ที่จะไปไหนก็ได้ ถ้าคุณไม่เชื่อคุณจะมา อ้างว่าพระพุทธเจ้าตรัสไว้แบบนี้ต่างหาก เอาความเห็นของคุณไปใส่ นี่ กลายเป็นว่าคุณกำลังจะบิดเบือน กำลังจะทำลายพระพุทธศาสนา...”

เห็นได้ชัดว่า ผู้ใช้นามแฝงคนนี้มีความเข้าใจไม่ถูกต้องในเรื่องที่ว่าพระพุทธเจ้าตรัส นิพพานเป็นอนัตตา (ซึ่งความจริงคือในคัมภีร์ไม่มีพุทธพจน์ดังกล่าวนี้) โดยนี่เป็นเพียงตัวอย่างเดียว ในความ ‘ผิดเพี้ยน’ หลายๆตัวอย่างที่เกิดขึ้น ซึ่งความรู้ไม่จริงนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นสิ่งที่นักการศึกษา ควรพิจารณาให้รอบคอบต่อการลงความเห็นใดๆก็ตาม ที่อาจมีผลกระทบในเชิงลบโดยอาจรู้เท่า ไม่ถึงการณ์

ต่อกรณีนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เป็นเรื่องดีที่มีผู้สนใจในความเจริญหรือความเสื่อม แห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งหากทางวัดพระธรรมกายสอนผิดจากพุทธพจน์อย่างชัดเจน เช่น หากสอนว่า ขันธ์ 5 เป็นอตตะ เราจะพออนุমানได้ถึงคำสอนอื่นๆ ว่าอาจ ‘ผิดเพี้ยน’ ไปจากพระไตรปิฎก และ หากมีผู้นับถือตามคำสอนที่ผิดเพี้ยนเป็นจำนวนมากขึ้น ก็คงจะมีผลกระทบในวงกว้างจริง

แต่สำหรับประเด็นคำสอนเรื่องนิพพานนั้น พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ทรงตรัสว่า นิพพาน เป็นอนัตตาหรืออตตะ อย่างแน่นอน ซึ่งความเห็นว่ามันเป็นอตตะหรืออนัตตา (หรือไม่ใช่ทั้งคู่) นี้ น่าจะกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นจากการตีความทั้งสิ้น⁷¹ ดังเช่นที่พระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ) ท่านได้อธิบาย ไว้ว่า⁷²

⁷¹สรุปความจาก รศ.ดร.สมภาร พรมทา, “นิพพาน-อตตะ-อนัตตา”, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 6 (มกราคม-เมษายน 2542), หน้า 1-3.

⁷²พระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ), กายสาม (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 38-39.

“นิพพานนั้น เมื่อว่าตามรูปพยัญชนะ ก็แปลได้ 2 อย่าง อย่างหนึ่งแปลว่า ออก คือ ออกจากภาวะ ตัณหาเครื่องร้อยรัด จะเป็นตัณหาออกไปจากธรรมกาย หรือธรรมกายออกจากตัณหา ก็คงได้ความอย่างเดียวกัน เป็นอันว่าได้ทั้งนั้น อีกอย่างหนึ่งแปลว่า ดับ แต่ที่แปลว่าดับนี้ ก็มีปัญหาอยู่ 2 อย่าง คืออาจหมายความว่า จิตดับก็ได้ ก็เลสดับก็ได้ เพราะเข้าใจว่าจิตดับ จึงมีมติแสดงว่า เมื่อนิพพานแล้วไม่มีอะไรทั้งหมดด้วยประการทั้งปวง ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง พระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ไม่มีจิต เพราะท่านได้นิพพานแล้ว อีกมติหนึ่งว่า กิเลสดับไปจากจิต ไม่ใช่จิตดับ พระอรหันต์ที่นิพพานแล้วก็ยังมีจิต แต่จิตนั้นเป็นวิมุติ หลุดพ้น ดังนี้”

และสำหรับประเด็นเรื่องนิพพานนี้ แสวง อุคมนตรี นักวิชาการศาสนาท่านหนึ่ง ได้กล่าวไว้อย่างน่าฟังว่า⁷³

“...เมื่อพิจารณาความตามอักษรของพระพุทธพจน์ดังกล่าวนี้ ก็สามารถเข้าใจได้โดยไม่ต้องยากนักว่า บุคคลที่จะวินิจฉัยว่านิพพานเป็นอตตะหรืออนัตตาได้อย่างแท้จริง ก็คือผู้ที่เข้าถึงอย่างประจักษ์แจ้งในสภาวะของอตตะหรืออนัตตาอย่างแท้จริงแล้วเท่านั้น นั่นก็หมายความว่าผู้นั้นได้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน จนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วนั่นเอง แต่ที่มาถกเถียงกันอย่างเอาเป็นเอาตายว่า นิพพานเป็นอตตะบ้าง นิพพานเป็นอนัตตาบ้าง นิพพานมิใช่ทั้งอตตะและอนัตตาบ้าง ล้วนแต่เป็นการถกเถียงของพวกรับจ้างเลี้ยงโคทั้งนั้น หรือใครจะประกาศออกมาว่าตนเป็นพระอรหันต์...”

สำหรับต่อกรณีนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นแบ่งเป็นสองประเด็นคือ ประเด็นแรก หากคำสอนทางอภิปรัชญาของทางวัดไม่ขัดแย้งกับคัมภีร์อย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ขัดแย้งกับพระพุทธวจนะ

⁷³ คุรยละเอียดเพิ่มเติมจาก แสวง อุคมนตรี, วิเคราะห์นิกคหกรรมธรรมกาย (กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง, 2543), หน้า 58-62.

เราก็น่าที่จะรับฟังความเห็นนั้นไว้ ส่วนจะเห็นด้วยหรือไม่นั้น ก็ขึ้นอยู่กับตัวบุคคล ส่วนประเด็นที่สอง ความวิตกว่าทางวัดจะทำให้คำสอนของพุทธเถรวาทผิดเพี้ยนไปจากคัมภีร์ อันเนื่องมาจากพลังของคนหมู่มากนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าไม่น่าจะใช้ปัญหาใหญ่ เพราะในประเทศไทยเรามีผู้รู้ทางวิชาการศาสนามากมาย หากเห็นความไม่ชอบมาพากล ก็สามารถชี้แจงแสดงความเห็นได้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น หากเป็นความเห็นในเชิงตีความแล้ว ก็น่าจะมีท่าทีที่เป็นมิตรต่อกัน พร้อมทั้งจะรับฟัง และมีเสรีภาพในการตีความ ซึ่งน่าจะเป็นแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงปรารถนา ดังที่ตรัสไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์ถึงการไม่ว่าร้าย ไม่ทำร้ายกัน อันเป็นคำสอนพื้นฐานของพระพุทธองค์ ที่ชาวพุทธเถรวาทจะต้องทราบอยู่แล้ว

ข) การใช้หลักธรรมที่ต่างหัวข้อกันในการตีความ

จากหนังสือ ธรรมเนียมกาย หัวข้อ บารมี บุญ เพื่อการสร้างสรรคโลกแห่งอิสรภาพ⁷⁴ ซึ่งคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องบารมีในหัวข้อนั้น กับคำสอนเรื่องการสร้างของทางวัด อาจกล่าวได้ว่า น่าจะใช้หลักธรรมที่ต่างกันในการตีความหรือไม่ เนื่องจากในธรรมเนียมกายดังกล่าว มิได้มีอ้างถึงพระสูตร ที่ปึงกรพุทธวงศ์ โดยเฉพาะอุปมาการสร้างบารมีของสุเมธดาบส ที่กล่าวถึงการสร้างบารมีแบบเอาชีวิตเป็นเดิมพัน ที่ทางวัดใช้เป็นแนวทางในการสร้างบารมี อีกทั้งคำว่าบารมีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถาโดยนัยยะต่างๆ ที่ผู้วิจัยแสดงไว้ในบทที่ 2 นั้น ก็แทบจะไม่มีปรากฏในหัวข้อดังกล่าวนี้เลย เท่าที่เห็นก็มีที่ชัดเจนเพียงระดับขั้นของบารมีคือ บารมี อุปบารมี และปรมัตตบารมี เท่านั้น

ดูเหมือนว่า ประเด็นที่น่าสนใจประเด็นหนึ่งของหัวข้อดังกล่าวในธรรมเนียมกายนั้น น่าจะได้แก่อรรถกถาส่วนนี้คือ⁷⁵

“สังคมไทยจะเจริญงอกงามมั่นคง ไม่เสื่อมโทรมล่มสลาย ถ้าคนไทยหันมายกย่องเชิดชูคนดี มิใช่เชิดชูยกย่องคนเพียงที่มีความมั่งมียิ่งใหญ่ชะตากรรมของสังคมไทยจะเป็นอย่างไร ก็อยู่ที่คนไทยจะบูชาทรัพย์และกาม หรือบูชาธรรมที่สร้างสรรค์ นี้น่าต่างหากคือเรื่องที่คุณไทยควรใส่ใจคิดและทำกันให้จริงจัง”

⁷⁴ คูโน พระธรรมปิฎก, ธรรมเนียมกาย (กรุงเทพฯ: พิมพ์อาไฟ, 2542), หน้า 327-355.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 342.

อันที่จริง เมื่อพิจารณากิจกรรมที่รองรับคำสอนเรื่องการสร้างบารมีของทางวัด ดังที่ได้แสดงไว้ในบทที่ 3 จะเห็นได้ชัดว่าทางวัดของเชิดชูคนดี สนับสนุนให้สร้างบารมีครบทั้ง 10 ประการ รวมไปถึงความพยายามในการสร้างเครือข่ายของคนดีขึ้นมาด้วย

และในบางความเห็นของหัวข้อดังกล่าวนั้น ออกจะดูแปลกเมื่อพิจารณาในกรอบของ หลักธรรมในคัมภีร์ และดูเหมือนจะไม่ตรงกับสิ่งที่ทางวัดทำ ซึ่งขอยกมาเป็นตัวอย่าง ดังความตอนหนึ่งดังนี้⁷⁶

“ทั้งนี้เริ่มแต่ค่านิยมเสพบริโภคนิยม การพึ่งพายากล่อมสิ่งเสพติดทางจิตใจ ความลุ่มหลงหมกมุ่นกับสิ่งวิเศษอัศจรรย์ การหวังพึ่งพาอิทธิปาฏิหาริย์ร้ออำนาจดลบันดาล การติดจมอยู่ในประสบการณ์ทางจิตที่ทำให้เพลินประมาท และการใช้ข่าวสารข้อมูลล่อหลอกประชาชนเป็นเหยื่อ เพื่อผลประโยชน์”

กล่าวได้ว่าโดยภาพรวมแล้ว ความเห็นของหัวข้อในหนังสือดังกล่าวกับความเห็นของทางวัด ซึ่งสรุปไว้ในบทที่ 3 (รายละเอียดอยู่ในภาคผนวก ก-ง) ดูเหมือนจะอธิบายกันไปคนละประเด็น ซึ่งหากใช้หลักธรรมที่ต่างกันในการตีความแบบนี้ ก็คงไม่น่าแปลกใจนัก ที่จะเกิดความไม่เห็นด้วยในคำสอนของทางวัด

ก) การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับวัดที่ไม่ชัดเจน

ผู้วิจัยขอตั้งข้อสังเกตว่า จากเหตุผลในข้อ ก และ ข เมื่อมีแนวคิดจากนักการศาสนา แสดงความเห็นชี้ว่าเรื่องดังกล่าวลงไปสู่ประชาชนทั่วไป กลับทำให้ประชาชนที่มีความรู้ไม่ลึกซึ้งในทางพระพุทธศาสนา เกิดข้อกลางเคลงเกี่ยวกับคำสอนของทางวัดมากยิ่งขึ้นเข้าไปอีก ซึ่งทำให้มีคำถามหลายข้อตามมา ที่แสดงถึงการได้รับข้อมูลเกี่ยวกับวัดที่ไม่ชัดเจน ดังเช่นบางคำถามเหล่านี้ ซึ่งทางวัดก็ได้มีคำตอบชี้แจงไว้แล้วคือ

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 348.

คำถาม ทำไมต้องก่อสร้างศาสนสถานใหญ่ๆ ด้วย พระพุทธศาสนาสอนให้สมณะทำอะไรเล็กๆ ไม่ใช่หรือ มีคำตอบโดยสรุปว่า ทางวัดได้ดูแลเป็นอย่างดีในสมัยพุทธกาลแล้ว โดยยกตัวอย่างอนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างวัดพระเชตะวันมหาวิหาร ใช้ค่าใช้จ่ายซึ่งถ้าเทียบเป็นเงินในปัจจุบันเป็นจำนวนหลายหมื่นล้านบาท หรือ มหาอุบาสิกาวิสาขาสร้างวัดบุพพาราม ใช้ค่าใช้จ่ายนับค่าเป็นเงินปัจจุบันหลายหมื่นล้านบาทเช่นกัน โดยวัดบุพพารามนี้ พระพุทธองค์ทรงมอบหมายให้พระโมคคัลลานะ อัครสาวกเบื้องซ้าย มาดูแลการก่อสร้างตามคำขอของนางวิสาขาอีกด้วย ซึ่งวัดดังที่กล่าวมานี้ ได้เป็นฐานที่มั่นสำคัญในการวางรากฐานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเวลาต่อมา ซึ่งทางวัดเห็นว่าเมื่อมีประชาชนมาปฏิบัติธรรมเพิ่มมากขึ้น ก็ควรที่จะสร้างศาสนสถานในขนาดที่สามารถรองรับจำนวนประชาชนที่มาใช้งานจริง โดยจำนวนประชาชนที่มาใช้งานในปัจจุบันในวันสำคัญทางศาสนาเพิ่มขึ้นถึงหลักแสนแล้ว⁷⁷

คำถาม แทนที่จะเอาเงินสร้างวัด เอาเงินไปสร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล ไม่ดีกว่าหรือ มีคำตอบโดยสรุปว่า การสร้างวัด โรงเรียน โรงพยาบาล ล้วนแล้วแต่มีความจำเป็นในแต่ละวัตถุประสงค์ การสร้างวัดก็มีจุดประสงค์เพื่อเป็นที่ปลูกฝังคุณธรรมแก่ประชาชน ซึ่งหากสังคมใดมีศาสนสถานมาก ผู้คนเข้าวัดปฏิบัติธรรมมาก ก็เป็นสัญลักษณ์ถึงความเจริญในศีลธรรมของผู้คนในสังคมนั้น⁷⁸

คำถาม ทำไมวัดพระธรรมกาย เมื่อทำบุญจึงมักมีการบอกอานิสงค์แบบเอาสวรรค์มาล่อ มีคำตอบโดยสรุปว่า แนวทางการแสดงธรรมแก่คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนที่พระพุทธองค์ทรงใช้อยู่เสมอคือ หลักอนุพุทธพิกถา⁷⁹ ซึ่งเป็นการแสดงธรรมในห้าหัวข้อที่มีเนื้อหาลุ่มลึกไปตามลำดับ เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยผู้ฟังให้ประณีตเป็นขั้นๆ ไปจนกระทั่งถึงอานิสงค์ของการออกบวช โดยมีหัวข้อลำดับที่สามคือ สักคคาถา ที่กล่าวถึงอานิสงค์ของการทำทานและรักษาศีลคือการเข้าถึงโลกสวรรค์ นั่นคือ ทางวัดสอนตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงวางหลักการให้ไว้⁸⁰

⁷⁷ ดูรายละเอียดในข้อ 3 ของภาคผนวก ง

⁷⁸ ดูรายละเอียดในข้อ 4 ของภาคผนวก ง

⁷⁹ สุ. ที. ส. แปล. 9/237.

⁸⁰ ดูรายละเอียดในข้อ 5 ของภาคผนวก ง

คำถาม ทำบุญควรหวังบุญหรือไม่ มีคำตอบโดยสรุปว่า ทำบุญแล้วหวังบุญ ก็เหมือนกับนักเรียน เรียนหนังสือแล้วหวังจะได้ความรู้ ย่อมได้ผลการศึกษาคือว่าผู้ที่เรียนโดยไม่หวังความรู้ อันเนื่องมาจากมีเป้าหมายที่ชัดเจน ซึ่งในแง่ของการทำบุญคือ การสั่งสมจนเป็นบารมี เพื่อเป็นฐานแห่งการบรรลุธรรมหมคกิเลสเป็นพระอรหันต์ในที่สุด⁸¹

คำถาม ทำบุญมากได้บุญมากจริงหรือไม่ มีคำตอบโดยสรุปว่า ตามหลักกรรม ทานที่ได้บุญมาก จะประกอบด้วย 3 องค์ประกอบคือ วัตถุประสงค์ เจตนาบริสุทธิ์ และบุคคลบริสุทธิ์ ซึ่งเมื่อทำบุญครบตามองค์ประกอบนี้ในจำนวนมาก ก็ย่อมต้องได้รับผลบุญมาก เหมือนคนทำนา 100 ไร่ ย่อมได้ผลมากกว่าคนทำนา 1 ไร่ เมื่อใช้วิธีการเดียวกัน⁸²

สำหรับคำตอบของคำถามนี้ ทางวัดจะเน้นที่การทำบุญด้วยการให้ทาน ซึ่งเป็นข้อมูลหลักที่ประชาชนผู้ไม่เข้าใจทางวัดได้รับโดยไม่ชัดเจนนัก และหากมองในแง่ของการสร้างบารมีแล้ว การทำบุญมากก็ย่อมต้องได้บุญมากเพื่อสั่งสมเป็นบารมีต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาเป้าหมายของทางวัดที่ปรารถนาพุทธภูมิเพื่อรื้อชนสัตว์ไปให้หมดแสนโกฏิจักรวาล อันเป็นเป้าหมายที่สูงยิ่ง ก่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนที่ยิ่งใหญ่เพื่อไปให้ถึงจุดหมายนั้น วิธีการสร้างบารมีของทางวัดที่ทำอยู่ ก็ไม่เป็นที่น่าแปลกใจอะไร

สำหรับประเด็นเรื่องการทำบุญที่บางท่านกู้เงินมาทำบุญนั้น พระภิกษุวิริยคุณได้กล่าวอย่างชัดเจนในการให้สัมภาษณ์ว่า ไม่เห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง โดยท่านได้ยกพระสูตรประกอบคือ อิมสูตร⁸³ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสโดยสรุปว่า ความยากจนเป็นทุกข์ การกู้หนี้เป็นทุกข์ การใช้ดอกเบี้ยเป็นทุกข์ การถูกทวงเป็นทุกข์ การถูกติดตามเป็นทุกข์ การถูกจองจำเป็นทุกข์

แต่พระภิกษุวิริยคุณได้กล่าวอีกว่า มีบางกรณีที่ได้รับข้อมูลมาคือ นักธุรกิจส่วนใหญ่ ซึ่งเงินที่มีอยู่มักจะเป็นเงินหมุนเวียน ทั้งนี้ในบางครั้งเขาอาจจะใช้เงินที่คูฝวเฟินคือเงินกู้ในทางธุรกิจ มาบริจาคทาน แต่เขาได้หักลบกลบหนี้แล้วเห็นว่าสุดท้ายคือตนเองไม่มีหนี้ หรืออาจเรียกได้ว่านำเงินกำไร

⁸¹ ดูรายละเอียดในข้อ 6 ของภาคผนวก ง

⁸² ดูรายละเอียดในข้อ 7 ของภาคผนวก ง

⁸³ สุ. อัง. ลักก. แปล. 22/316.

ในอนาคตมาใช้ก่อน ซึ่งผู้บริจาคตานนั้นไม่เคียดร้อนในการทำเช่นนี้ หรือบางคนบอกว่าขายบ้านมาทำบุญ แต่เมื่อสอบถามได้ความว่ามีหลายบ้าน บ้านที่ขายเป็นสิ่งที่เกินความจำเป็น⁸⁴ ซึ่งในกรณีแบบนี้ ผู้วิจัยก็มีความเห็นว่าน่าจะทำได้ แล้วปัญหาที่พุดกันในเรื่องนี้อาจเกิดจากการได้รับข้อมูลที่ไม่ชัดเจนทั้งหมดก็เป็นได้

อีกคำถามหนึ่งซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจคือ การที่กัลยาณมิตร (ในที่นี้หมายถึงผู้ที่เข้าวัดสามเณร) ชักชวนคนบริจาคตาน แล้วผู้ที่ถูกชักชวนนั้นเกิดความเกรงใจจึงทำไปทั้งที่บางครั้งเป็นการเกินกำลัง เช่น บางคนถอดสร้อยบริจาคตานไป แต่ต้องกลับไปโกหกแม่ที่บ้านเรื่องสร้อยนั้น หรือบางคนรู้สึกไม่คิดถึงกับปฏิเสธไม่เข้าวัดอีกเลย ซึ่งพระภิกษุวาวิริยคุณก็กล่าวว่าท่านไม่เห็นด้วย และฝากข้อคิดมาว่า สิ่งที่จะนำมาบริจาคตานให้พิจารณาว่า เป็น Need (ในที่นี้หมายถึงสิ่งที่เป็นความจำเป็นของตน) หรือ Want (สิ่งที่ไม่มีก็ได้) หรือ Luxury (สิ่งฟุ่มเฟือย) หากเป็น Need ก็ไม่ควรทำ⁸⁵

กรณีคำถามนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นอีกมุมมองหนึ่งจากข้อมูลที่ได้รับและจากประสบการณ์ตรงว่า กัลยาณมิตรควรมีกุศโลบายในการชักชวนคนเข้าวัดหรือบริจาคตาน เช่น บุคคลนั้นเป็นประเภทสัทธาจริต หรือพุทธิจริต หลายครั้งในการทำหน้าที่นี้โดยมีลักษณะกึ่งบังคับ แม้ว่าจะมีเจตนาที่ดี แต่ก็อาจทำให้มีผลกระทบในทางลบดังที่ได้เกิดขึ้นเป็นระยะๆ หรือในหลายครั้งที่นำเกร็ดธรรมะที่ได้จากการปฏิบัติของพระผู้นำของวัดออกไปกล่าวเพื่อให้มีน้ำหนักในการชักชวน แต่พบกับบุคคลประเภทพุทธิจริต สอบถามถึงความสอดคล้องของหลักธรรม แล้วไม่สามารถตอบได้ (แม้ว่าความสอดคล้องนั้นจะมีอยู่) กล่าวได้เพียงว่าเป็นความเห็นของ ‘หลวงพ่อ’ ก็จะทำให้นอกจากการชักชวนจะไม่เป็นผลแล้ว ยังทำให้บุคคลภายนอกได้รับข้อมูลของวัดที่ไม่ชัดเจน ทำให้เกิดอคติกับวัดกับพระผู้นำของวัด ซึ่งคงเป็นสิ่งที่กัลยาณมิตรไม่อยากจะเกิดขึ้นมิใช่หรือ

กล่าวได้ว่า ผลกระทบในเชิงลบที่เกิดขึ้น มีหลายกรณีด้วยกันที่มีลักษณะได้รับข้อมูลที่ของวัดไม่ชัดเจนและมีลักษณะของคำถามที่ซ้ำกันอยู่เป็นระยะๆ ซึ่งเมื่อได้รับข้อมูลที่ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าผลกระทบนี้น่าจะลดลงได้เป็นอย่างมาก⁸⁶

⁸⁴ ดูรายละเอียดในข้อ 23 ของภาคผนวก ค

⁸⁵ ดูรายละเอียดในข้อ 24 และ 25 ของภาคผนวก ค

⁸⁶ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในข้อ 26-30 ของภาคผนวก ค

ง) แนวคิดการปฏิเสชวิธีการใหม่ๆ ที่นอกเหนือจากประสบการณ์ของตน

สำหรับเหตุผลข้อนี้ จะเป็นเหตุผลที่ไม่มีเหตุผลที่สุด แต่ก็มีเหตุการณ์ทำนองนี้มาทุกยุคทุกสมัย ในการที่มีผู้คิดค้นอะไรมาใหม่ๆ ไม่ว่าจะในด้านใด ก็มักจะมีผู้คัดค้านเสมอๆ และบ่อยครั้งที่ผู้คัดค้านบางท่านนั้น มักจะเป็นบุคคลผู้ทรงอิทธิพลในด้านนั้นอยู่ ซึ่งแน่นอนว่าหลายครั้งที่การคัดค้านนั้น เป็นไปอย่างถูกต้อง แต่ก็อีกหลายครั้งด้วยกัน ที่การคัดค้านนั้น ต่อมาปรากฏว่าเป็นไปอย่างไม่ถูกต้อง แต่ที่แน่ๆ ทำให้บุคคลผู้คิดค้นแนวคิด วิธีการ หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ต่างประสบปัญหาอย่างมากในการนำเสนอ ซึ่งหากใครไม่เข้มแข็งพอ แนวคิดใหม่ๆ ที่ดีเหล่านั้น ก็ไม่ได้รับการสานต่ออย่างน่าเสียดาย แต่หากใครเข้มแข็งพอ แนวคิดใหม่ๆ เหล่านั้น ก็ได้รับการสานต่อ และนำไปใช้ในเวลาต่อมา คุณเหมือนจะเป็นเช่นนี้มาทุกยุคทุกสมัย ตัวอย่างเช่นกาลิเลโอ นักวิทยาศาสตร์ชาวอิตาลี ที่แสดงให้เห็นในทางวิทยาศาสตร์ได้ว่า โลกไม่ใช่ศูนย์กลางของจักรวาล แต่ก็ถูกผู้มีอำนาจในสมัยนั้น บังคับให้เขาละทิ้งความเห็นของตน⁸⁷

ผลกระทบในข้อนี้ก็เช่นกัน ทางวัดได้มีการแสดงคำถาม-คำตอบไว้อย่างน่าสนใจ ว่าทำไมจึงมีเสียงติติงการทำงานของวัดพระธรรมกาย⁸⁸ และคำถามนี้ ผู้วิจัยเองก็ได้กราบเรียนสัมภาษณ์พระภิกษุวาณิชคุณด้วย ซึ่งท่านก็อธิบายมีใจความโดยสรุปว่า⁸⁹ การเผยแผ่ศาสนาโดยหลักการ เช่น มรรค 8 อริยสัจ 4 จะต้องไม่เข้าไปแก้ไขใดๆทั้งสิ้น แต่โดยวิธีการเผยแผ่นั้น เช่น ศาสนพิธีต่างๆ นั้น ก็ควรปรับให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น ซึ่งท่านกล่าวต่อมาว่า “...เรื่องเหล่านี้ถ้ามาจับเข้าคุยกันก็ไม่เห็นจะมีอะไรเลย...”

จ) ปัญหาด้านการประชาสัมพันธ์ของวัด

จากที่แสดงมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผลกระทบเชิงลบที่มีต่อทางวัดนั้น ส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดสามารถอธิบายได้ตามหลักธรรมอยู่แล้ว แต่ที่มีปัญหาขึ้นมา เป็นไปได้หรือไม่ว่าทางวัดมิได้

⁸⁷ กองบรรณาธิการนิตยสารริคเตอร์’ส โดเจสท์, ผู้เปลี่ยนแปลงโลก แปลโดย สุริยฉัตร ชัยมงคล, (กรุงเทพฯ: สีเกลอ, 2526), หน้า 21-31.

⁸⁸ คุรยละเอียดเพิ่มเติมได้ในข้อ 8 ของภาคผนวก ง

⁸⁹ คุรยละเอียดเพิ่มเติมได้ในข้อ 11 ของภาคผนวก ค

ชี้แจงปัญหาเหล่านี้ให้มากเพียงพอ ทั้งในเรื่องของความสอดคล้องในเรื่องคำสอนของทางวัดกับใน คัมภีร์ และกิจกรรมที่ทางวัดจัดขึ้นที่เอื้อต่อการสร้างบารมีทั้ง 10 ประการ มิใช่เน้นที่การสร้างทาน บารมีเพียงอย่างเดียว อันกล่าวได้ว่าเป็นปัญหาด้านการประชาสัมพันธ์ของทางวัด ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า หากทางวัดได้จัดทำเอกสารวิชาการอธิบายหลักธรรมในทางพุทธศาสนาเถรวาท ที่รองรับคำสอน และกิจกรรมการสร้างบารมีของวัด ซึ่งมักจะอยู่ในรูปของหลักปฏิบัติเพื่อนำไปใช้ และรายละเอียด ในเชิงปฏิบัติ ให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ก็น่าจะทำให้ผลกระทบในเชิงลบต่างๆ ที่แสดง มาแล้วข้างต้น ลดลงไปได้มาก

อย่างไรก็ตาม ผลกระทบเหล่านี้ เมื่อเกิดขึ้นมาก็แสดงโดยนัยยะว่า มีปัญหาบางอย่างที่ ทางวัดอาจจะมีข้อบกพร่องในระดับปฏิบัติการอยู่บ้าง โดยเฉพาะในเรื่องของการชักชวนคนเข้าวัด และบริจาคทาน จึงเป็นสิ่งที่น่าจะมีการตรวจสอบเพื่อปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นเช่นกัน ซึ่งจากการ สัมภาษณ์พระภิกษุสามเณรที่วัดที่พร้อมจะรับฟังและแก้ไขในสิ่งที่บกพร่อง อยู่แล้ว

